

SZÉKELYSÉG

A SZÉKELYFÖLDET ÉS NÉPÉT ISMERTETŐ HAVI FOLYÓIRAT.
REVISTĂ LUNARĂ PENTRU DESCRIEREA SECUIMEI.

Dosarul No. Inreg. 1019-1938. Tribunalul Odorhei.

Szerkeszti—Redactează:
BÁNYAI JÁNOS

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Odorhei
Redacția și administrația: Odorhei.

PUSKÁS TESTVÉREK, a székely feltalálók emléktáblája a budapesti
telefonközpont épületében. Bányai Éva rajza.

A „Jézusfaragó ember.“

Szabadtéri előadás a Perkő alján Háromszéken.

A szabadtéri színpad a falu melletti hegyen a Perkőn van felállítva. A Kászonpatak hidjánál a rendező dalárda tagjai fogadják a tömött sorokban érkező közönséget és vezetik fel a nézőterre. Egy malom mellett visz el az ut. Mindenütt fényes villanyvilágítás. Felértünk a nézőterre, mely feketélik a sűrű sorokban ülő emberektől. Ünneplőbe öltözött falubeliek, takaróba burkolózott városiak és szomszéd falubeliek. Pedig enyhe az idő. Egész sötét van. Az égen uszákáló felhők közül ki kibukkan a hold. A hegyet hatalmas vizmosás osztja szinte ketté. Ennek az alját képezték ki színpaddá, illetve szélesítették ki nézőtérré. Amint a plébános urtól hallom, kb. két hónapig dolgoztak »kalákába« a lelkes dalárdisták és falusiak, amíg sikerült ezt a hatalmas munkát elvégezni. A Perkő csupa kőszikla, a kövek között azonban megkapaszkodott a fenyő is. Gyönyörű fenyő óriások képezik a szabad színpad természetes díszleteit. Megkezdődik az előadás, két reflektor világítja meg a színt, egy harmadik fényszóró meg mindig odaveti hatalmas fénynyalábját, ahol éppen a cselekmény folyik. Falusi leányok, legények játszanak, de mintha nem is játék lenne ez, hanem élő valóság. Ugy járnak-kelenek a színpadon, úgy beszélnek, mintha tényleg a havason lennének. Élnek a maguk nyomoru, a kenyeret két kézzel nehezen kereső, munkás életét. Mindegyik művész és mégis mind saját magát adja. Itt látszik meg, hogy Nyirő milyen jól ismeri a székely lelket. Ezek az egyszerű emberek nem érzik idegennek a szerepet. Az előadás nagyszerűen pereg. Kibujt a hold, fenn a csillagos égbolt, a reflektortól megvilágított vizmosás, hatalmas szép szál fenyők, fehér harisnyás székelyek, csattog a fejsze, dőlnek a fák. Ennél gyönyörűbb képet elképzelni sem lehet. Idevaló ez a darab, ide a nagy természetbe . . . Jól választott Szakács Antal, a tanári diplomás kántor-tanító, amikor ezzel a darabbal avatta fel szabadtéri színpadukat. Örült az embernek a lelke, hogy mire képes egy agilis ember, akit jó, vagy balsorsa vetett ki falura. Aki azonban megtalálta azt a terrénumot, ahol kiélheti nagy munkakészségét. Mindennek Ő a lelke. Vezette a színpadépítő munkálatokat. Betanította a darabot. Játszta a főszerepet, olyan tökéletesen, hogy egy nagy színháznak is dicsőségére válnék ez a mesteri játék. Meglepi még a csaknem 80 esztendő, írni olvasni nem tudó Kovács János Üdö Mártona. Mintha csak róla mintázta volna a szerző ezt az alakot. *Dr. Melik István.*

*

Nyirő darabja nemcsak a hű ábrázolásával ért el nagy sikert, hanem műkedvelőink, egy igazán rájuk szabott darabot kaptak szerepléseikhez. Az Akadémia dicsérettel tüntette ki ujabban Nyirő munkáját!

Puskás Tivadar a világhírű székely feltaláló.

A székely östehetség minden téren tudott kiváló nagy embereket felmutatni. Sajnos a székelység összessége csak kevésről tud. Ép úgy sokan nem tudják, hogy a világhírű *Puskás Tivadar*, szintén székely származású.

Puskás Tivadar 1845-ben született Gyergyóditrón*) előkelő erdélyi családból. Apja, Puskás Ferenc maga is nagytehetségű vállalkozó volt s három fia közül a másodszületett Tivadar örökölte apjának vállalkozó szellemét. Tanulmányai elvégzése után kimegy Párizsba, ahol szabadalmi irodát nyit. Ezzel nagyon jól keres, de elhatározza, hogy Londonba megy át. Csak az a baj, hogy nem tud angolul. Ez azonban számára nem jelent akadályt! Félfejéről leborotváltatja a haját, hogy így ne mehessen az emberek közé. Bezárkózik szobájába s hat hónap alatt ki sem mozdulva onnan, tökéletesen megtanul angolul. Londonban egy vasutépítő társaság alkalmazza. Puskás itt úgy megszeretteti magát, hogy a cége őt bizza meg a magyarországi vasutak építésének vezetésével. Így kerül vissza Magyarországra. A munkálatok sikeres befejeződése után, megválnak az angol cégtől. Bécsbe megy a világkiállításra, ahol irodát nyit, menet-térti jegyekkel kereskedik. Az üzlet jól sikerül s a kiállítás befejezése után összegyűl annyi pénze, hogy Colorádóba menjen, ahol ezüstbányát vásárol, de nemsokára eladja. Hazatér.

Ebben az időben tökéletesíti Edison a telefont, Bellnek a találmányát. Mikor ez a tudomására jut, kéri Edisont, hogy adja el neki az új telefon találmány értékesítésének jogát. Edison mosolyog, nem tudja eihinni, hogy gyakorlati értéke is lehet a telefonnak. De Puskás nem tágit, feltárja Edison előtt a *telefonközpont tervét*. Évek multán Edison azt írja a magyar feltalálóról: »Ő volt a világon a legelső ember, akiben a telefonközpont gondolata megszületett«.

Edison a telefon értékesítésének jogát egész Európára eladja Puskásnak, Anglia kivételével. Ezt a jogot később Puskás Tivadar eladja az egyes államoknak, kivéve Francia- és Magyarországot. A magyarországi jogot bátyjának, Ferencnek ajándékozza, a Franciaországét pedig megtartja. Párisban 1878-ban állítja fel az első telefon központot, 3 év múlva Pesten.

Erre az időre esik Puskásnak a házassága. Vetter von der Lilie Zsófia grófnőt veszi feleségül Londonban. A házasságkötésnél VII. Edwárd — akkor még welszi herceg — is részt vesz, mint tanu.

Párisban irodát állít fel új találmányok értékesítésére. Az új talál-

*) Egyes adatok szerint Budapesten született.

mányok közül különösen egy francia mérnök által feltalált kormányozható léghajó model tetszik meg neki. Puskást a kormányozható léghajó gondolata már kora ifjúsága óta foglalkoztatja. Megveszi ennek szabadalmát s hozzá kezd, hogy nagyban megcsináltassa. A léghajóba is válik, de — csak szélcsendes időben. Puskás azt gondolja, hogy a gépezetet könnyebb anyagból kellene készíteni. Erre alkalmas volna az alumínium. Ezután azon kezd törni a fejét, hogy hogyan lehetne olyan kocsikat gyártani, amelyet benzín helyett villamos erő hajtana. Tervét meg is valósítja s az első *villamos autó* az ő találmánya.

Nem sokára meghal a bátyja, akinek odaajándékozta a telefon-értékesítésének jogát. Puskás Tivadar hazamegy Magyarországra. Ide telepedik le s el kezd szervezni a budapesti telefon hálózatot. 1890 ben az ő elnöklése alatt megalakul a »Budapesti távbeszélő hálózat bérletvállalata.« Közben Puskás foglalkozik aranybányászattal, petroleum kitermeléssel, de egyik sem sikerül. A végén visszatér régi ideáljához, a telefon ujságához. Ő volt az, aki legelőször azzal a gondolattal foglalkozott, hogy hogyan lehetne egy központi adóállomásról híreket, zenét közvetíteni drótvezetéken keresztül. Ez volt a „*Telefon Hirmondó*“, mely 1893 óta még ma, a rádió világban is működésben van Budapesten s büszkesége a magyar fővárosnak.

A *telefon hirmondó* a következőképen működik: a zenét, híreket a mikrofon veszi fel s az általa létesített áram erősödését, illetve gyengülését az indukciós tekercsek vezetik a külső áramkörbe, melyet aztán felvesznek indukciós tekercsek segítségével. Azonban legfeljebb 30—40 ember hallgathatja a műsorszámot, mert, ha több kagylót szerelnék fel, akkor nem lehet tisztán hallani. Puskás ezért próbálkozni kezd azzal, hogy nem lehetne-e fokozni a hang erejét s feltalálja a hang-multiplikátort.

A sok megerőltető munka ágynak dönti Puskás Tivadart s 1893 március 15 én meghal. A *Telefon Hirmondó* küldi szét a világba annak a magyar feltalálónak halála hírét, aki erősakaratu, munkabíró ember volt s akit nem a vagyon és a meggazdagodás vágya vezetett terveinek megvalósításában, — mert ő a pénzszerzést sohasem tekintette végcélnek — hanem az alkotás vágya. Számára a pénz csak eszköz volt, — eszköz, melyre csak azért volt szüksége, hogy az ő gyönyörű terveit megvalósítsa.

A budapesti telefonhálózat 50 éves jubileuma alkalmával 1931 május 10 én leplezték le a József-központ palotájának kapujában a Puskás Tivadar és Ferenc emlékére emelt domborművü réztáblát. (I. címlapunk.)

Puskás Tivadarnak esete is élénken bizonyítja, hogy milyen könnyen bánunk nagyjainkkal s mennyire nem tudjuk azok dicső példáit: buzditásul odaállítani a mai nemzedéknek.

Bányai Éva.

Régi székely lakóházak diszitő elemei Alcsikban.

A régimódi lakóházak külső arcát figyelve jellegzetesebb diszitéseket nem lehet látni. Az ereszen látható fűrészszel ejtett általános figurálisok sem annyira a diszítést szolgálják, hanem azok inkább a világosság növelésére alkalmazott szükségek. Kimondottan gazdag diszitő elemeket a ház belső testén láthatunk. Legismertebb közülök a »boglár«, melynek szervesen összefüggő, kifejlett formája egyszerű, alapvető elemekből tevődik össze. Ezek kivétel nélkül virágeredetűek, amint erre vezethető vissza minden diszitő elem, amely a székely kézimunkákon megtalálható.

E diszitő elemek a régi székely lakóházak gerendáin láthatók bevésve, olykor beégetve a gerendák ablak felőli részén, ritka esetben a közepén. A buzavirág stilizált formája mint önálló diszítés gyakran szerepel hármass csoportosításban. Kettős vagy hármass csoportosításban gazdagon hat a boglár, míg a vadszékfű stilizált és mégis megnyugtató alkalmazása változatosságot ad. Méreteik 15—20 cm. között változnak míg az egyes diszítések közötti távolság 8—10 cm.

Bevésésük — dacára a fenyőfa puha minőségének — eléggé szabályos. Az égetett formák már tökéletesebbek, mert a fa rostjai nem képeztek akadályt a tüzes vasnak a pontos forma elnyerésében. Mindkét diszítési munkálat azonban határtalan türelemről és akaratról tanuskodik. Az így nyert diszítések hajdan a háznál lévő jó módot, gazdagságot hangsúlyozták s a gerendákra alkalmazott diszítések által származott a mestergerenda elnevezés. Ahol a gerenda közepén találhatók ezek a diszítések a jobb vagy bal felől lévő elhatároló részben egy lyukat lehet látni, ahová a fonalvető végét illesztették be. Nagyon sok háznál ma is látható a fonalvető használatára furott lyuk.

Napjainkban a kapufákon találhatjuk e régi diszitő formákat önmagukban alkalmazva vagy más elemekkel összekapcsolva. A tömör cserefába vésett formák tökéletesek, mértanilag pontosak és jó hatást gyakorolnak a szemre. E diszitő elemek eredeti helyüket megváltoztatva már a kapuig jutottak, de remélni lehet, hogy nem fognak az utcára kerülni és végképpen eltűnni, mint ahogy ősidőktől fogva és fogva bár a mai napig is élnek felfrissítve a fa holtanyagában.

Pongrácz Vilmos.

— Bizzatok a népben és a földben, mert ez a kettő örök . . . A mi népünk Istenkereső és Jézusfaragó nép. Segítetek neki megtalálni az Istent és segítetek neki Jézust faragni. Ne féljeteK, mert ha bizztok, minden sikerül, Amit megkezdtetek — azt elvégzi az Isten . . .

Részlet *Simén Domokos* merešti unit. Ielkész beszédéből, amelyet Clujon okt. 3-án a papszentelés alkalmából mondott. Prófétai szavak a kiinduló új profétákhoz

Góbéságok.

Van Isten!

Erősen nagy beteg volt Józsi bá, úgy hogy hozzátartozói kezdtek már a temetésről puszogni. Eléggé mondták, akik látták, hogy csak az Isten csodája mentheti meg. Csakugyan az is mentette meg. Amikor aztán annyira megfordult mégis a betegsége, hogy lehetett vele beszélgetni, azt mondta a szomszédasszony: No lássa Józsi bá, hogy megsegíttette a jó Isten, visszaadta a kied egészségét, pedig örökké azt mondta, hogy nincsen Isten.

— Hát, — motyogja Józsi bá — igazad van Máriskó. Van Isten! Van! Majd megpihent, s kicsi üdö mulva azt mondja szépen, leptibe, hogy belé ne fáradjon: ... mert, ha hiszem és nincs, abból nem lesz semmi baj, de ha nem hiszem, s talál lenni, abból nagy baj lehet.

Hogy áll meg az autó?

A városba, hetivásárba siető atyafiak között egy góbé, nagy átalvetővel, fáradtan lépked, s láthatóan igen szenved a nagy melegtől. Utóléri egy autót. Az atyafi ügyet sem vet rá, csak bandukol tovább, s szorgalmasan dörgöli az izzadságot homlokáról lobogós ingeujjával. De az autót lelassít, megáll, a benneülő ur pedig hívja az öreget, hogy üljön fel, van itt hely bőven, szívesen elviszi a városba, nehéz az az átalvető, s nagy a meleg is, jót tesz egy kis pihenés, ráfér magára jó öreg stb. stb.

— Hát megköszönöm instállok az ur szivességét, s ha csakugyan nem veszem el senkinek a helyit, én fel es ülök, mert életemben sohasem ültem még otomobilban, s erősen el es fáradék.

Elhelyezkedés után gyorsuló iramban folytatják utjukat a város felé. Már bentjártak a házak között, mikor egyszerre csak valami letteképen az autót nekimegy egyik utszéli sörgönyfának, s hát az ur az atyafival, s a vezetővel, átalvetővel, s mindenféle pakkal úgy kitepsent, mintha ott se lett volna. De az atyafinak nem történt semmi baja, csak a derága pipaszára törött kettébe. Mind a hárman feltápápszkodtak, s erősen verék le kézzel, kalappal magukról az ut porát.

— No! Elég szerencsésen érkezénk meg! Csakhogy nincs senkinek semmi nagyobb baja, — sopánkodnak, hálálkodnak mind a hárman.

Az ur, s a vezető csak nézik a góbét, hogy az csak áll és vakarja a füle tövit, nem mozdul, s valamin erősen töri a fejét, mindegyre hümmöget.

Meg is kérdezik: Hát min gondolkozik jó ember, miért nem szedi össze a cók-mókját, s miért nem indul a városba?

— Azon gondolkozám instállok, hogy ott, ahol nincsen sörgönyfa, ott hogy áll meg az otomobil.

József Dezső.

Székelyföld kutatása.

A sok minden érdekességet kitermelő Székelyföldünknek egyik különlegessége az *orbai-* vagy *fűzalma*, vagy amint a Feketelügyem-tén nevezik *nyári magoilan alma*. Erre vonatkozóan kérnénk minden adalat, megfigyelést, hiszen egy sehol nem ismert székely speciálitásról van szó, amelynek a híre szakkörökben is nagy feltűnést keltett annak idején, de mint sok minden dolgunkról erről is, kevés maradandó irodalmi adatunk van a vétkes nemtörődömségünk miatt.

Tido jelentése Kászonban. A mult lapszámunk 71. oldalán feltett kérdésünkre, hogy a »tidó« szót ismerik-e még s milyen értelemben, arra vonatkozóan *Mihály Imre* cârţai s. lelkész ur a következő értesítést küldte be. Impérben »tidó«-nak a pásztorok által nyirfából készített kürtöt nevezik. Hossza másfél méter s úgy készítik, hogy a nyirfát kettőbe hasítva vékonyfalura kivájják s aztán összeillesztve nyirfakéreggel szépen becsavarják, mint ahogy a katonai lábszárvédő szalagot felcsavarják a lábszárra. A havasi kürt egyik vége szűk, a másik meg kiöblösödik. Annyira erős szerkezetű, hogy bot helyett is használható. Sajnos ujabban nem készítik.

Tudományos kutatások a Gyilkostó vidékén. A Székelyföld kutatására vállalkozók az idén (jul. 4—14 ig) a Gyilkostó környékét vették munka alá. A turisztikai szempontból sokat látogatott gyönyörű vidékről aránylag kevés tudományos adat állott a rendelkezésünkre. A kutatók értékes földtani megállapításokat s kővület anyagokat nyertek, amellet szép növény és rovar anyag került gyűjtés alá. Ezek feldolgozásuk után a Székely Nemzeti Múzeum anyagát fogják gyarapítani. Megoldás alá került a mesével övezett Likas havas és Kis Békás szurdoka. Végre tudjuk az Olt és Maros eredeti forrásait. A tekerőpataki Sugó barlang, mint egyik fontos ritkaságunk részletes leírás alá kerül.

Az ősi székely jog tárgyköréből vett jogtörténelmi tanulmány megírására hirdet pályázatot az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya. Feltételek: A pályamunkák tárgya lehet az ősi székely jog alkotmányjogi, családjogi, falujogi birtokjogi, stb. jogintézménye, vagy szokásjoga s eredeti okmányok feldolgozásán kell alapulnia. Legkisebb terjedelme 30 géppel írott oldal. A pályadíj 3000 lej. Határidő 1939 március 31. A pályamunkák jellegével és a pályázó nevének és címének zárt borítékban való csatolásával dr. Oberding József György szakosztályi titkárnál nyújtandók be. (Cime: Cluj, I. G. Duca No. 3.)

Csik és Háromszék térképéről ad hirt dr. *Glaser Lajos* munkája. (A Karlsruhei gyűjtemények magyarvonatkozású térképanyaga. Térkép. Közl. 6. kf. Bpest 1933). Két térképet említ kb. 1690. évből.

Lármafa.

Hargitay Bertalant az *Erdélyi Bank* vezérigazgatóját, a görög kormány konzullá nevezte ki. A kiténtető megbízatás nem csak egyik vezető pénzügyi szakértőnket, hanem a minden kulturális megmozdulás megértő támogatóját érte.

Elekes Domokos dr.-t választotta meg az unitáriusok őszi zsinata a lemondott *dr. Ferenczy Géza* helyére.

Gáll Lajos nyerte meg az idén is a maratoni futás bajnokságát.

Bálint Lázár gyimesi csángó szobrász, őstehetség bukaresti sikereiről hallunk ujabban igen sokat.

Székely zenekari darabokat adtak elő Mercurea-Ciucon a róm. kath. főgimnázium tanulói. Kodálnak a székely mortivumainkat feldolgozó működést ismertette Pálffy Ferenc tanár.

Mary angol királynő magyarul címzett levelet küldött *Fülöp Ferenc* erdőszentgyörgyi—Sângeorgiu de Pădure ref. lelkesnek. Az angol királyné javította ki nem régen ugyanis a ref. templomot, ahol nagyanyjának hamvai nyugsznak.

Másodszor égett le rövid időközben az esztelneki—Estelnic ferencrendi szerzetesek ősi klastroma.

Sugásfürdő fejlődése. A Sepsiszentgyörgy—Sfântugheorghe tulajdonát képező s már évszázadok óta nagy hírű fürdő fejlődésének ad nagy lendületet a fürdő környékének villatellekké való felparcellázása. Amint ezt a nehezen hozzá férhető csicsói Hargitafürdőnél is láttuk, hisszük, hogy itt is hatalmas lendülettel fog megindulni Sugás újjászülése.

Befejeztük a mai számunkban mellékelt utolsó részlettel a réges-régen, ezelőtt 4 évvel megkezdett összefoglaló munkánk első kötetét. Hálával kell megemlékeznünk a mi kitaró előfizető gárdánkról! Bizony nélkülök ez az adattár nem kerülhetett volna nyilvánosságra! Hol vagyunk mi attól, hogy egy kb. 250 Leies munka megvásárlására elegendő öntudatos könyvvásárlóra számíthassunk?!

Csak ezzel a mi szerény közlési módszerünkkel tudtuk világra hozni azt, ami másként nem sikerült volna!! Akik megértették a jelentőségét s összegyűjtve megőrizték, nyugodt önérzettel mondhatjuk, hogy bibliofil ritkasághoz jutottak! Egyben közöljük, hogy **előfizetőinknek hiányzó számait, amíg a kevés készlet tart, szívesen kiégszítjük!**

Szerkesztői üzenetek. Többeknek: A Székelyföldről szóló mellékletünket folytatjuk! Hála Istennek elég sok új adat vár leközlésre.

Előfizetéseiket beküldötték: Fekete Gy. Aiud 1938, évre, Farkas K. Taureni 1937-re és Vákár L. Gheorgheni 1937—8—9-re.